

УДК 347.1:342.1

DOI <https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2023.2.4>

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ: ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД

Сімонцева Л. О. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри публічного управління та права Херсонського державного аграрно-економічного університету
ORCID: 0000-0003-2722-4402

У статті здійснюється аналіз поняття та сутності захисту цивільних прав та інтересів органами публічної влади з точки зору інтегративного підходу. Здійснене розмежування понять захист та охорона. Підкреслено, що захист виступає невід'ємною частиною діяльності органів публічної влади. Він розповсюджується на велику кількість сфер суспільного життя, у тому числі і на цивільно-правову. Зроблено висновок, що захист цивільних прав та інтересів органами публічної влади виступає формою цивільно-правового захисту. У цивільно-правовій науці він визначається як захист цивільних прав та інтересів у адміністративному порядку.

Надано авторське поняття захисту цивільних прав та інтересів органами публічної влади. У статті під ним визначається правомірна реакція юрисдикційних органів публічної влади на порушення цивільного права чи інтересу з застосуванням активних заходів адміністративно-правового характеру з метою припинення правопорушення, відновлення або визнання цивільного права чи інтересу, відшкодування завданої порушенням шкоди.

Захисту цивільних прав та інтересів у адміністративному порядку притаманні загальні та спеціальні ознаки. Загальні ознаки визначають захист як загальне цивільно-правове явище: наявність правопорушення; цивільний інтерес відповідає діючому законодавству; захист здійснюється за волевиявленням потерпілого; обрання потерпілим форми захисту; активна реакція суб'єктів захисту на порушення цивільного права чи інтересу. До спеціальних ознак віднесено: здійснення захисту цивільних прав та інтересів органами публічної влади; застосування під час здійснення захисту специфічних способів захисту адміністративного характеру.

У роботі визначено, що ефективність захисту цивільних прав та свобод залежить від обраного способу захисту та прийомів його реалізації. Встановлено, що застосування інтегративного підходу дає змогу поначити процеси, які уособлюють зближення цивільної та адміністративної галузі права. Це зближення ґрунтується на спільності рис методу правового регулювання обох галузей. Такі інтеграційні процеси дають можливість для формування перспективних прийомів та способів правового регулювання, підвищення ефективності форм захисту цивільних прав та свобод.

Ключові слова: охорона, захист, захист цивільних прав та інтересів, органи публічної влади, метод правового регулювання.

Simontseva L. O. Concept and essence of protection of civil rights and interests by public authorities: an innovative approach

The article analyzes the concept and essence of the protection of civic right and interests of public authorities in terms of the integrative approach. The separation of the defense and protection. It is emphasized that protection is an integral part of the activity of public authorities. It extends to a large number of spheres of public life, including the sphere of civil relations. It is concluded that the protection of civic rights and interests by public authorities is a form of civil-legal protection. In civil law, this type of protection is called the protection of civic rights and interests in administrative order.

The author's concept of protection of civic rights and interests by public authorities is given. This is an unlawful reaction of the jurisdictional authorities to violations of civic right or interest, with the application of active measures of administrative and legal character. The purpose of these measures is to stop the violation, to restore or recognize civil law or interest, to compensate the damage caused by the violation.

Protection of civil rights and interests in administrative order has general and special features. General signs define protection as a general civilly phenomenon: the existence of an offense; civil interest is in accordance with the current legislation; protection is carried out on

the will of the victim; selection of the injured form of protection; active reaction of the subjects of protection to the violation of civic right or interest. Special features include: Protection of civic rights and interests by public authorities; application of specific methods of protection of the administrative character.

The article determines that the effectiveness of protection of civil rights and freedoms depends on the chosen way of protection and methods of its realization. It has been established that the application of the integrative approach allows to see processes that define the convergence of civil and administrative law.

This convergence is based on the common features of the method of legal regulation of both industries. Such integration processes allow for the formation of promising practices and methods of legal regulation, enhancement of the effectiveness of forms of protection of civic rights and interests.

Key words: *Protection, defense, defense of civic rights and interests, public authorities, method of legal regulation.*

Постановка проблеми. Принцип всебічного захисту цивільних прав і інтересів ґрунтується на положеннях ст.ст. 55 і 124 Конституції України та є однією з провідних засад цивільного права України. Ефективність означеного захисту безпосередньо залежить від суб'єктів захисних правовідносин, серед яких важливу роль відіграють органи публічної влади. Цивільно-правові відносини є, насамперед, тими відносинами, що є досить далекими від втручання державного сектору. Однак, у реаліях сьогодення, в якому тісно переплелися інтереси держави Україна та її громадян у протистоянні російській агресії, роль держави у сфері захисту цивільних прав і свобод непинно зростає. Тут мається на увазі не підвищення уваги органів публічного управління до захисту цивільних прав і свобод сучасних українців. А те, що наразі серед майнових чи немайнових прав фізичних і юридичних осіб не має таких, які б не були порушені внаслідок військового конфлікту, що відбувається на території України. Відповідно, питання захисту цивільних прав та інтересів суб'єктів цивільно-правових відносин з боку публічного сектору є важливим і потребує наукового обґрунтування.

Вирішення вказаної задачі неможливе без залучення і належного переосмислення широкого спектру теоретичних категорій, у тому числі й у контексті взаємодії цивільно-правової доктрини з іншими галузями юридичних наук. Зокрема, це стосується публічного управління та адміністрування, що і обумовлює мету дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Захист цивільних прав та інтересів, закріплений главою 3 Цивільного кодексу України неодноразово ставав предметом досліджень учених-цивілістів. Зокрема, В.Д. Андрійцьо, Л.М. Баранової, І.Г. Бережної, С.М. Іванової, Т.М. Піддубної, М.В. Сидоренка, Г.П. Тимченка, Є.О. Харитонова, А.О. Штанька та інших. Втім, вивчаючи проблему захисту цивільних прав та інтересів суб'єктами публічного управління слід розуміти, що ефективність цивільно-правового регулювання має посилюватися продуктивною взаємодією з адміністративно-правовою галуззю, яка безпосередньо регламентує діяльність органів публічного управління та адміністрування. Це призводить до появи інтегративних процесів як у взаємодії норм права та методів правового регулювання, так і вивчення комплексних проблем у юридичній науці. Наразі безпосередньому вивченню проблеми захисту цивільних прав і свобод з боку органів публічної влади присвячено невелику кількість робіт, а саме О. Анпілогова, І. Личенко, О. Шатила, А. Янчука, що свідчить про необхідність проведення подальших наукових досліджень.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у формуванні інтегративного підходу до поняття та сутності захисту цивільних прав та інтересів органами публічної влади.

Виклад основного матеріалу дослідження. У правовій науці інтегративний підхід частіше розглядається не як спосіб наукового вивчення, а як підхід до праворозуміння [1, с. 12-13]. Однак у нашому дослідженні ми звертаємося до нього як складової теоретично-методичних засад вивчення юридичних процесів. У філософії інтеграція розглядається як частина процесу розвитку, що обумовлюється об'єднанням розрізнених частин [2, с. 244]. С.Ф. Клепко визначає важливою складовою інтеграції збільшення інтенсивності взаємозв'язків і взаємодії між елементами [3, с. 14], що вивчаються. Відповідно, у роботі ми розглядатимемо інтеграційний підхід як сукупність прийомів та способів дослідження, спрямованих на формування цілісної системи юридичних явищ, що дають змогу вирішити конкретну проблему правового регулювання – забезпечити захист цивільних прав та свобод органами публічної влади.

У юридичній науці відсутнє визначення поняття «захист цивільних прав та інтересів органами публічної влади», тому маємо визначити це поняття шляхом вивчення споріднених до нього категорій.

Поняття «захист» є досить розповсюдженим в юридичній практиці, адже він є проявом охоронної функції права, яка «у концентрованому вигляді дістає вияв у методах функціонування державних органів... Завдяки їх певній функціональній єдності, процесуальній спрямованості на захист прав і свобод громадянина, вони мають стабілізувати суспільні відносини, охороняти громадянський мир, мінімізувати соціальні конфлікти» [4, с. 179-180]. Таким чином, можна говорити про те, що захист є невід'ємною частиною діяльності органів публічної влади.

Водночас науковці звертають увагу на те, що поняття «захист» не є тотожним з поняттям охорони. Дослідники стикаються з тим, що часто поняття «охорона» виражається через категорію «захист» і навпаки [5, с. 17]. Зокрема, О.І. Мацегорін звертає нашу увагу на те, що «охорона цивільних прав та інтересів має місце на етапі до їх порушення, а цивільно-правовий захист – після їх порушення» [6, с. 144]. П.Ф. Немеш акцентує, що найчастіше у теоретичних і цивілістичних дослідженнях захист розглядається як функція держави, яка має форму спеціальних заходів, що спрямовані на припинення конкретних правопорушень та відновлення порушених інтересів [7, с. 208]. Ми також погоджуємося з позиціями цивілістів, які визнають право на захист не лише за уповноваженими особами, а й за самим суб'єктом чиє право було порушене. Відповідно до цього визначаються юрисдикційні та неюрисдикційні форми цивільно-правового захисту.

Також, Л. Рогач визначає статичність стану правової охорони, що спрямований на попередження правопорушень, усунення перешкод для реалізації прав і свобод та динамічність стану захисту [8, с. 207] шляхом реалізації юридичного інструментарію, спрямованого на відновлення порушених прав і свобод та притягнення винного до юридичної відповідальності.

Всі визначені особливості ми можемо простежити у понятті захисту цивільних прав, який надається Є.О. Харитоновим у його підручнику «Цивільне право України», під яким автор розуміє правомірну реакцію «учасників цивільних відносин, суспільства та держави на порушення, невизнання чи оспорювання цивільного права з метою припинення правопорушення, поновлення чи визнання цивільного права або компенсації завданої уповноваженій особі шкоди» [9, с. 210]. Виходячи з цього, ми приходимо до висновку, що захист цивільних прав і свобод органами публічної влади виступає його формою [10, с. 178-179]), що обумовлюється і ст. 17 глави 3 ЦК України [11].

Як форма цивільно-правового захисту, захист цивільних прав та інтересів органами публічної влади носить як ознаки, що притаманні будь-якому цивільно-правовому захисту, так і характеризується специфічними ознаками. Суть його специфічних ознак полягає у тому, що цей вид захисту тісно пов'язаний з діяльністю органів публічної влади, яка носить адміністративний характер. Підкреслюючи це Є.О. Харитонов визначає цей тип захисту як «захист цивільних прав та інтересів у адміністративному порядку» [9, с. 215].

Відповідно, встановлюючи ознаки захисту цивільних прав та інтересів органами публічної влади, ми вважаємо, що серед них слід визначати загальні та специфічні. Останні До загальних ознак нами відносяться:

- підставами для захисту цивільних прав та інтересів органами публічної влади виступає порушення, невизнання чи оспорювання цивільних прав та інтересів;
- цивільний інтерес підлягає захисту у разі, якщо він не суперечить діючому законодавству;
- захист цивільних прав та інтересів здійснюється на підставі волевиявлення потерпілого, або осіб, які мають матеріальну зацікавленість;
- самостійне обрання потерпілим форми захисту порушеного права чи інтересу;
- активна реакція суб'єктів цивільного захисту на порушення права чи інтересу з метою припинення правопорушення, відновлення чи визнання цивільного права, відшкодування шкоди.

З огляду на адміністративно-правовий характер захисту цивільних прав та інтересів органами публічної влади, ми вважаємо, що до специфічних ознак цієї форми захисту слід віднести:

- здійснення захисту цивільних прав та інтересів здійснюється відповідно до ст. 17 ЦК України органами публічної влади – Президентом України, органами державної влади АРК, органами місцевого самоврядування і їх посадовими (службовими) особами (тобто юрисдикційними органами);
- з метою здійснення захисту застосовуються специфічні способи захисту, що носять адміністративний характер.

Отже, можна говорити про те, що захист цивільних прав та інтересів органами публічної влади представляє собою правомірну реакцію юрисдикційних органів публічної влади на порушення цивільного права чи інтересу з застосуванням активних заходів адміністративно-правового характеру з метою припинення правопорушення, відновлення або визнання цивільного права чи інтересу, відшкодування завданої порушенням шкоди.

Надавши визначення захисту цивільних прав та інтересів органами публічної влади, хочемо звернути також увагу на сутність цих правових відносин, які, на нашу думку, носять інтегративний характер. Визначимо нашу позицію більш докладно.

Розвиток сучасного позитивного права та правової науки неможливий без інтегративних процесів, які обумовлюються діалектикою суспільних відносин. Залучення для захисту і регулювання конкретних суспільних відносин широкого спектру інструментів правового регулювання робить досягнення поставленої мети більш дієвим. Це забезпечується шляхом застосування прийомів, способів і засобів властивих різним галузям права на підставі взаємної інтеграції. Завдяки такому розширенню методологічного потенціалу сучасна наука цивільного права більш повно і змістовно може реалізувати поставлені перед нею завдання щодо захисту цивільних прав та свобод, сприяти утвердженню загальнолюдських

цінностей. Відповідно, не дивлячись на те, що захист цивільних прав і свобод є безпосереднім питанням цивільно-правової науки, неможливо відкидати те, що забезпечення захисту здійснюється з урахуванням особливостей правового статусу органів публічної влади. Реалізація даного статусу у ході забезпечення захисту цивільних прав і свобод здійснюється на підставі норм адміністративного права, які застосовуються суб'єктами публічної служби.

Застосування інтеграційних інструментів під час застосування прийомів та способів правового регулювання стає можливим завдяки розширенню сфери впливу правового регулювання або застосування більш широкого кола правового інструментарію. У випадку, що нами розглядається, розв'язання цивільно-правового конфлікту здійснюється органами публічної влади, які відповідно до ст. 17 ЦК України діють у межах покладених на них повноважень. Тобто відбувається інтеграція цивільно-правової та адміністративно-правової сфер. Зокрема, об'єктами правового захисту виступають цивільні права та інтереси, а суб'єктами захисту є органи публічного управління, діяльність яких носить адміністративний характер і реалізується через застосування юрисдикційних засобів публічного характеру.

Описана інтеграція можлива на підставі того, що у адміністративному праві відносини, які стосуються захисту прав громадян можуть носити не тільки примусовий характер, але й характеризуватися рівністю сторін. У якості прикладу можна навести захист від недобросовісної конкуренції або захист прав споживачів. У таких випадках особа звертається до органів публічної влади з вимогою щодо захисту порушеного права цивільно-правового характеру. При цьому право на звернення і відповідний обов'язок органів публічної влади зреагувати на це звернення по суті є проявом рівності зазначених сторін у відносинах захисту. Таке стає можливим через трансформації адміністративно-правового методу правового регулювання, які передбачають використання окремих елементів диспозитивного методу [11, с. 77] притаманного цивільному праву. Це збільшує можливості до зближення цих систем права та створення нових можливостей адміністративно-правового захисту цивільних прав та інтересів.

Висновки. Виходячи з положень нашого дослідження, ми приходимо до висновку, що захист цивільних прав та інтересів органами публічної влади є правомірною реакцією юрисдикційних органів публічної влади на порушення цивільного права чи інтересу з застосуванням активних заходів адміністративно-правового характеру з метою припинення правопорушення, відновлення або визнання цивільного права чи інтересу, відшкодування завданої порушенням шкоди.

Погляд на адміністративно-правовий захист цивільних прав та інтересів крізь призму інтегративного підходу дає нам можливість визначити, що захист цивільних прав і свобод органами публічної влади здійснюється на підставі зближення (інтеграції) методів адміністративної та цивільної галузей права. І логічним, на нашу думку, має бути те, що чим більше взаємних інструментів створюється у цих двох правових галузях, тим якіснішим буде результат правового регулювання, вище його ефективність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Осадчук М.Ю. Інтегративний підхід у світлі класичної наукової раціональності. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2017. № 2(56). С. 9-13.
2. Філософський енциклопедичний словник / За ред. В.І. Шинкарука. Київ: Абрис, 2002. 751 с.

3. Клепко С.Ф. Інтегративна освіта і поліморфізм знання. Полтава-Харків, 1998. 360 с.
4. Ковальський В.Ф. Охоронна функція права. Монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 336 с.
5. Єщук О.М. Адміністративно-правова охорона: теорія, практика та перспективи розвитку. Монографія. Херсон: Грін Д.С., 2017. 396 с.
6. Мацегорін О.І. Поняття та зміст захисту цивільних прав. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 3. С. 143-147.
7. Немеш П.Ф. Поняття та співвідношення правової охорони і правового захисту торгівельних марок. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 3. С. 207-209.
8. Рогач Л.І. Щодо поняття адміністративно-правової охорони. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 206-208.
9. Цивільне право України. Загальна частина: підручник / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика. 3-тє вид. перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 976 с.
10. Харитонов Є.О., Харитонova О.І., Старцев О.В. Цивільне право України: підручник. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ: Істина, 2009. 816 с.
11. Адміністративне право України: Академічний курс: Підруч.: У 2-х томах: Том 1. Загальна частина. За ред. В.Б. Авер'янова. Київ: Юридична думка, 2004. 584 с.

REFERENCES:

1. Osadchuk M.Iu. (2017). Intehratyvnyi pidkhd u svitli klasychnoi naukovoї ratsionalnosti. [An integrative approach in the light of classical scientific rationality]. State and regions. Series: Law, 2(56), 9-13, [in Ukrainian].
2. Shinkaruk V.I. (ed.) (2002). *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk*. [Philosophical encyclopedic dictionary]. Kyiv: Abris, [in Ukrainian].
3. Klepko S.F. (1998). Intehratyvna osvita i polimorfizm znannia. [Integrative education and polymorphism of knowledge]. Poltava-Kharkiv, [in Ukrainian].
4. Kovalskyi V.F. (2010). Okhoronna funktsiia prava. [Protective function of law]. Monograph. Kyiv: Yurinkom Inter, [in Ukrainian].
5. Yeshchuk O.M. (2017). Administratyvno-pravova okhorona: teoriia, praktyka ta perspektyvy rozvytku. [Administrative and legal protection: theory, practice and development prospects]. Monograph. Kherson: Grin D.S., [in Ukrainian].
6. Matsehorin O.I. (2011). Poniattia ta zmist zakhystu tsyvilnykh prav. [The concept and content of the protection of civil rights]. *Journal of the Kyiv University of Law*, 3, 143-147, [in Ukrainian].
7. Nemesh P.F. (2010). Poniattia ta spivvidnoshennia pravovoi okhorony i pravovoho zakhystu torhivelnnykh marok. [The concept and relationship between legal protection and legal protection of trademarks]. *Journal of the Kyiv University of Law*, 3, 207-209, [in Ukrainian].
8. Rohach L.I. (2016). Shchodo poniattia administratyvno-pravovoi okhorony. [Regarding the concept of administrative and legal protection]. *Comparative and analytical*, 6, 206-208, [in Ukrainian].
9. Dzery O.V., Kuznietsovi N.S., Maidanyka (ed.) (2010). *Tsyvilne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: pidruchnyk*. [Civil law of Ukraine. General part: textbook]. Kyiv: Yurinkom Inter, [in Ukrainian].
10. Kharytonov Ye.O., Kharytonova O.I., Startsev O.V. (2009). *Tsyvilne pravo Ukrainy: pidruchnyk*. [Civil law of Ukraine: textbook]. Kyiv: Istyna, [in Ukrainian].
11. Averianova V.B. (ed.) (2004). *Zahalna chastyna*. [General part]. *Administratyvne pravo Ukrainy: Akademichnyi kurs*. [Administrative law of Ukraine: Academic course]. Kyiv: Yuridychna dumka, [in Ukrainian].